

УДК: 373. 2. 015. 312 172. 15 В. Сухомлинський

Світлана ТЕСЛЕНКО

викладач кафедри дошкільної освіти

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,

м. Миколаїв, Україна

e-mail: svetlanateslenko73@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлюються погляди видатного вченого, педагога Василя Сухомлинського на патріотизм, засоби виховання національно-патріотичних почуттів у дітей. Вивчення педагогічної спадщини Василя Сухомлинського свідчить про те, що вчений розумів патріотизм як «сплав почуттів і думок, а поняття Батьківщини досягається не тільки і не стільки розумом, скільки серцем»; патріотичне виховання, на його думку, це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина. Аналіз праць Василя Сухомлинського дозволив виокремити такі напрями погляду вченого на проблему національно-патріотичного виховання дітей: розуміння ним феноменів «патріотизм», «Батьківщина», «патріотичне виховання», рідне слово, батьківська й народна педагогіка як провідні засоби. З-поміж ефективних методів національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку Василь Олександрович насамперед виокремлював бесіду, етичні повчання, екскурсії в природу, спостереження, складання казок, розповіді вихователя про історії та героїзм народу.

Ключові слова: педагогіка Василя Сухомлинського, національно-патріотичне виховання, діти старшого дошкільного віку, фольклорні й художні тексти, художньо-мовленнєва діяльність.

У державних документах України (Національна стратегія розвитку України на 2012–2021 р., Закон України про освіту, Закон України про дошкільну освіту, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді) наголошується на тому, що розвиток та вдосконалення демократичної держави – це передусім процеси, які потребують виховання у підростаючого покоління культури, в основі якої формується система ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, усвідомлення свого місця у суспільстві, розуміння своїх обов'язків перед суспільством, державою. Так, у Законі України про дошкільну освіту (стаття 7) одним із завдань є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля [1].

З огляду на це, великого значення набуває національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку. Тому звернемось до надбань вітчизняних учених, зокрема педагогіки видатного вченого Василя Сухомлинського, до його школи виховання серця, адже червоною ниткою через усі його праці пронизаний ідеал патріотизму, любові до Батьківщини, рідної мови.

Проведений теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що різні аспекти педагогіч-

ної спадщини Василя Сухомлинського на сучасному етапі актуалізують М. Антонець, Л. Бондар, Г. Калмиков, В. Кіндрат, Т. Когачевська, Л. Копієвська, М. Скрипник, І. Слюсаренко, З. Шевців, які висвітлюють нове бачення творчої спадщини Великого педагога щодо особистісно орієнтованої освіти, гуманістичної сутності навчально-виховного процесу, народної та батьківської педагогіки, патріотичного виховання підростаючого покоління.

Проаналізувати погляди Василя Сухомлинського на національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку, виокремити засоби, методи вченого на практичне розв'язання означеної проблеми.

Вивчення педагогічної спадщини Василя Сухомлинського засвідчує про те, що в центрі уваги науковця постійно перебувала проблема патріотичного виховання підростаючого покоління. На думку В. Сухомлинського, патріотизм – це «сплав почуттів і думок, а поняття Батьківщини досягається не тільки і не стільки розумом, скільки серцем» [4, 318], «патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина» [2, 131]. Учений розумів, що виховання патріота, громадянина є складною проблемою педагогічного процесу. На велике переконання педагога, першочергове значення має те, щоб знання пройшли крізь серце, відобразились

у духовному світі людини, адже «знання про Батьківщину, про те, що є дорогим для народу, – це не просто відомості, якими після запам'ятовування можна керуватися в повсякденному житті. Це істини, які повинні торкатись особистого життя вихованця». Лише за умови, що «велич Батьківщини» буде пізнаватися «через велич людини», вони стають важливими для дитини [5, 201].

Аналіз праць Василя Сухомлинського дозволяє стверджувати, що вчений був глибоко переконаний в тому, що в основі виховання любові до Батьківщини насамперед лежить повага та любов до людини, виховання людяності та загальнолюдські норми моральності, а патріотизм «починається з любові до людини» [4, 318]. На думку педагога, у дитини необхідно сформувати переконання, що вона «живе серед людей» та виховувати «справжню любов – тривогу, хвилювання, турботу, переживання за долю іншої людини» [5, 83]. На основі цих істин у дитини формуються розуміння таких моральних цінностей, як: «любов до Вітчизни, героїзм, стійкість, мужність у боротьбі за свободу, честь, незалежність, велич і могутність Батьківщини» [2, 121].

Слушною є думка В. Сухомлинського щодо часу початку виховання патріотичних почуттів дитини. Так, за словами вченого, виховання у дітей безмежної любові до Вітчизни, відданості народові необхідно починати з того часу, «коли дитина починає бачити, пізнавати, оцінювати навколишній світ» [5, 187]. Актуальними і сьогодні є поради педагога про те, що Батьківщина для дитини починається з найближчого оточення: «з куска хлібу та ниви пшениці, з лісного узлісся та голубого неба над маленьким ставком, з пісень та казок матері» [5, 187], тому необхідно розповідати дітям про історію рідного краю, щоб у дитини сформувалась «відповідальність за матеріальні та духовні цінності, створені старшими поколіннями» [5, 187–188]. Вчений наголошував на тому, що «у кожної людини повинен бути рідний куточок, який став незабутнім спогадом про найдорожче – без цього немає людини, немає її морально-емоційного, естетичного коріння, немає свіжого вітерця, який живить непогасне полум'я любові до Вітчизни» [2, 134]. Найважливішим емоційним джерелом любові до Батьківщини, як стверджував учений, є «захоплення красою землі, де жили діди та прадіди, де нам призначено прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти та піти в землю, яка нас народила» [5, 217–218].

Одним із провідних засобів виховання патріотичних почуттів дитини Василь Сухомлинський називав рідну мову й наголошував на таких методах, як екскурсії в природу, спостереження, скла-

дання казок, етичні бесіди, розповіді вихователя про історії та героїзм народу. Педагог радив орієнтуватися на мовні зразки з фольклору, народні поетичні вислови, що відрізняються відтінками думок і почуттів, емоціональним забарвленням, тим самим впливають на мовленнєву культуру дитини. Особливе місце вчений відводив казці, адже через «казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини», засобом вираження думок та почуттів...Під впливом почуттів, які пробуджені казковими образами, дитина вчиться міркувати словами» [5, 153]. На думку В. Сухомлинського, «казка – благодатне та нічим не замінне джерело виховання любові до Батьківщини» [5, 153], адже саме в казці народ закодував свої погляди, переконання, надії. «Казка, як стверджував учений, виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу» [5, 153]. На глибоке переконання вченого, казкові образи допомагають дитині відчувати красу рідної землі, а це є джерелом любові до Батьківщини [5, 153–154]. Слухаючи казку, дитина долучається до культури народу, пізнає світ не тільки розумом, але й серцем, відгукується на події та явища навколишнього світу, висловлює своє відношення до добра та зла [5, 153].

Крім розповідей Василь Сухомлинський застосовував і читання, що на його думку, «є передусім виховання серця, дотик людського благородства до потаємних куточків дитячої душі» [5, 159–160]. З пильністю добирав учений літературні твори, які читали дітям, адже він постійно наголошував на тому, що все, що вражає дитину в роки дитинства, залишається в його серці на все життя. Тому в бібліотеці Василя Олександровича окреме місце відводилось книгам, в яких розкривалось героїчне минуле нашої країни, її історія, подвиги народу, ліричні оповідання та вірші, які виховували любов до Батьківщини, краси природи.

Отже, на думку Василя Сухомлинського, завдання патріотичного виховання полягає в тому, щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини: це і природа рідного краю, і мати з батьком, і рідне село, місто, підприємство, де працюють батьки, і славне минуле Вітчизни, її героїчна історія – все це повинно злитися в образ великої святині – образ Батьківщини [2, 133–134]. Від почуття прив'язаності до рідного куточка – материнської коліски, верби, що схилилася над ставком, родючого поля – до розуміння історичних доль народів, такими джерелами, на переконання Великого педагога, повинна жититися душа кожного нашого вихованця [3, 134].

Нами було розроблено експериментальну методику національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності в контексті педагогіки Василя Сухомлинського. Насамперед було дібрано твори Василя Сухомлинського за такими тематичним рубриками, як: «Моя Батьківщина!», «Національні символи», «Герої Батьківщини», «Людина людині – друг!», «Рідна мати моя!». Проілюструємо прикладом роботи за творами в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності відповідно до рубрики «Герої Батьківщини» (див. табл.).

Нами було розроблено цикл занять, бесід про героїзм солдат, безмежну любов до Батьківщини за оповіданнями Василя Сухомлинського. Така робота, на нашу думку, сприяла не тільки національно-патріотичній вихованості старшого дошкільника, а й вихованню морально-етичних якостей: бажання захищати слабких. Ми пам'ятали слова видатного педагога: «неприпустимо вкладати в уста маленьких дітей слова, які вони ще не розуміють. Те, що для народу є святинею, може із-за цього перетворитися на пустий звук. Як у маленького деревця, що ледве звелось над землею, дбайливий садівник зміцнює корінь, від сили якого залежить життя рослини упродовж кількох

десятиліть, так і вчитель повинен дбати про виховання в своїх дітях почуття безмежної любові до Батьківщини... Виховання цих якостей починається з того часу, коли дитина починає бачити, пізнавати, оцінювати навколишній світ [3, 218–219]. Проілюструємо прикладом фрагменту заняття з художньої літератури.

Тема: Герої не вмирають ніколи, вони живуть вічно!

Мета: продовжувати знайомити дітей з явищами суспільного життя країни в минулому, розвивати мовлення дитини, емоції, мислення, виховувати патріотичні почуття: любов, гордість та повагу до Батьківщини, національних пам'ятників, захопленість героїзмом свого народу, який став на захист Вітчизни; формувати активну життєву позицію щодо подвигу героїв війни.

Словник: подвиг, війна, герой, героїзм, нездоланний, непереможний.

Хід заняття. Вихователь: Війна, яке страшне слово. Діти, як ви розумієте, що таке війна (Таня П.: це коли сперечаються дорослі; Даня М.: війна – це боротьба; Даня Ш.: війна – це коли нападає ворог). Так, правильно. Діти, дуже давно, коли ваші дідуся та бабусі були зовсім маленькими, на нашу країну напали вороги – фашисти.

Таблиця – Планування художніх творів і видів роботи в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку за творами В. Сухомлинського

Герої Батьківщини				
Оповідання Василя Сухомлинського	Види діяльності			
	Музично-мовленнєва	Образотворчо-мовленнєва	Художньо-мовленнєва	Театрально-мовленнєва
Троянда в степу	Розучування пісні «Я маленька україночка!»	Опис троянди за власними малюнками	Етична бесіда за змістом оповідання; вивчення приказок «Моя слава – Українська держава», «Нема героя без народу»	Розігрування ситуації «Зустріч із героєм»
Прапор полку	Розучування пісні «Прапор України»	Розповідь-міркування «Що означає для мене прапор» за власними малюнками	Етична бесіда за змістом оповідання; полілог: «Ризик – супутник героя»	–
Три дуби	Розучування пісні «Україно, ти моя надія!»	Колективна аплікація «Алея слави героїв», розповідь про їхні подвиги і вчинки	Полілог за змістом оповідання «Герої не вмирають ніколи, вони живуть вічно!»	Розігрування уявлювальних ситуацій: «Що я сказав би герою?»
Через десять років	Розучування пісні «Мій дідусь!»	Розповідь-міркування «Що для мене Батьківщина?» за власними малюнками	Етична бесіда за змістом оповідання; вивчення приказок «Чия відвага – того й перевага» і прислів'їв «Україна – мати, уміє за неї постояти»	Рольова гра «Чи легко бути героєм?»
Ложка солдата	Святковий концерт для ветеранів II Світової війни	Складання віршів і приказок за власними малюнками	Етична бесіда за змістом оповідання; вивчення приказок «Жити – Вітчизні служити»	Розігрування ситуацій: «Маленька частка рідної землі»

Вони хотіли захопити нашу землю, забрати її свободу, знищити людей. Усі і навіть діти встали на захист своїх міст та селищ. Діти, а якого кольору, на вашу думку, війна? Чому? (чорного, сірого, бо гинуть люди, чути вибухи, дим, горе, сум, а це завжди темні, страшні кольори).

Вихователь: Так, дійсно, війна приносить багато горя, сліз. Війна тривала довго – аж 4 роки. Фашисти кинули на нашу країну велику силу техніки: літаки, танки, гармати. Вони хотіли дуже швидко захопити наші землі та їм це не вдалося, бо зустріли великий опір наших людей, які захищали свою Батьківщину, проявляли героїзм, віддавали своє життя заради того, щоб ми з вами могли насолоджуватися мирним небом. Послухайте оповідання В. Сухомлинського «Три дуби» (читає оповідання).

Діти, як ви розумієте вислів «виконали обов'язок перед Батьківщиною»? Якими були солдати? (Діти: сміливими, мужніми, героїчними, рішучими, хоробрими, вони не злякались фашистів, яких було більше).

Вихователь: Чи можна їх назвати патріотами? (Даня Ш. Я думаю, що так, бо вони не пожаліли свого життя заради свого народу).

Вихователь: Яке прохання вони залишили? Хто виконав його? Як ви гадаєте, це був сміливий вчинок? Чому? (діти відповідають). Так, дійсно йшла війна і фашисти могли покарати школярів, але вони їх не злякались. За часи війни загинуло багато людей на полях бою. Діти, а ви знаєте як вшановують пам'ять загиблих героїв? (Діти: хвилиною мовчання). Давайте і ми згадаємо героїв хвилиною мовчання (хвилиною мовчання).

Вихователь: Діти, як ми можемо віддячити героям, захистивши незалежність нашої країни? (Сашко Г: покласти квіти, сказати слова вдячності; Максим М.: бути слухняними; Даша П.: посадити квіти; Данило Ш.: зробити наше місто красивим, пам'ятати про них; Юля Р.: вивчити пісню, підготувати концерт; Аліна Р.: А я, коли побачу дідуся з медалями, скажу йому дякую).

Вихователь: Діти, а давайте уявимо, що герої поруч з нами, про що б ви їм розповіли? (Данило Ш: Я не хочу, щоб була війна. Павло П.: Я хочу стати музикантом, щоб прославити свою країну; Даша П.: У нас красиве місто, я його люблю; Тетянка З.: Я хочу бути такою хороброю, як ви).

Вихователь: Молодці, діти. Поки ми пам'ятаємо про героїв, вони продовжують жити в наших серцях. У народі кажуть: Герої не вмирають ніколи, вони живуть вічно! (повторює двічі). Запам'ятайте це прислів'я і ніколи не забувайте про подвиги наших героїв, які проявляли справжній героїзм на полі бою, були нездоланими й неперемож-

ними, саме так говорять про тих, хто відстоював честь і кордони Батьківщини, кого не здолали ніякі страхи і труднощі, кого не змогли перемогти вороги.

З метою закріплення у дітей старшого дошкільного віку понять «подвиг», «національний герой», «героїзм» та формування патріотичного ставлення до них проводився цикл занять та інших форм роботи в різних видах діяльності. Так, в образотворчо-мовленнєвій діяльності дітям пропонувалося створити колективну аплікацію «Алея слави героїв», скласти розповідь про їхні подвиги і вчинки. Діти придумували за власними малюнками вірші, приказки, наприклад, Тетянка З. намалювала краєвид за хатою, біля якої стоїть дівчинка з хлопчиком і висловила таке правило-прислів'я: «Рідну землю поважай – і себе не зневажай!». Михайлик В. намалював солдата серед поля і назвав свій малюнок так: «Героя знає не тільки родина, а й рідна ненька Україна!». Зазначимо, що до роботи було залучено і батьків, які спільно з дітьми готували сторінки до книги пам'яті, в якій розповідали про подвиги прадідусів, прабабусь. Така робота сприяла вихованню у дітей відчуття причетності до історії своєї родини і країни. У музично-мовленнєвій діяльності діти готувались до проведення святкового концерту для ветеранів, розучували пісні («Україно, ти моя надія!», «Мій дідусь» та ін.), розучували народні танці. Особливе місце відводилось театральній діяльності, в процесі якої формувалося емоційно-позитивне ставлення старшого дошкільника до подвигів героїв, де діти в різних ситуаціях через дії, жести накопичували досвід відчуття поваги до образу героя. Цей вид діяльності є свідченням того, що старші дошкільники засвоїли отримані на заняттях знання і активно проявляють їх у життєвій практиці, виявляють бажання допомогти старшим, ветеранам, бійцям, підтримати їх виготовленими власноруч подарунками; в діалозі з однолітками проявляють інтерес до сучасних подій, героїв, їхніх подвигів, що є результатом формування національно-патріотичної свідомості, яка започатковується саме в дошкільному віці.

Отже, сьогодні як ніколи актуальні слова В. О. Сухомлинського: «є в нашому житті сумірні і несумірні цінності. Можна міркувати про те, що краще – сім'я чи самотність, відданість обраному ідеалу чи байдужість. Але є святині, які ні з чим не можна порівняти, зіставляти. Це – Батьківщина, синівська вірність, відданість тій землі, де ти народився і осмислив сам себе, тому народові, який вигодував і зростив тебе» [4, 166]. На сучасному етапі надзвичайно важливо впроваджувати творчу спадщину педагога-гуманіста Василя

Олександровича Сухомлинського в практику закладів дошкільної освіти, оскільки поради вченого є цінними й актуальними в аспекті навчання й виховання дітей старшого дошкільного віку, зокрема їхнього національно-патріотичного виховання. Тому вихователям необхідно вивчати і втілювати спадщину вченого в навчально-виховній практиці,

не забувати про те, що Василь Сухомлинський ставився до дитини як до найвищої цінності освітньої діяльності. Заслужують упровадження пропонувані вченим екскурсії в природу, спостереження, складання казок, етичні бесіди, розповіді вихователя про історії та героїзм народу, які вимагають нового осмислення в контексті сучасних реалій.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про дошкільну освіту»
2. Сухомлинський В.О. // Вибрані твори: У 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
3. Сухомлинський В.О. // Вибрані твори: У 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
4. Сухомлинський В.О. // Вибрані твори: У 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 639 с.
5. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письмо к сыну. – К.: Рад. Шк., 1985. – 557 с.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu». [The Law of Ukraine "On Preschool Education"]
2. Sukhomlynskyi V.O. // Vybrani tvory: U 5 t. / V.O. Sukhomlynskyi. [Selected Works: 5 v. / V.O. Sukhomlynskyi] – K.: Radianska shkola, 1976. – T. 1. – 654 p.
3. Sukhomlynskyi V.O. // Vybrani tvory: U 5 t. / V.O. Sukhomlynskyi. [Selected Works: 5 v. / V.O. Sukhomlynskyi] – K.: Radianska shkola, 1976. – T. 2. – 670 p.
4. Sukhomlynskyi V.O. // Vybrani tvory: U 5 t. / V.O. Sukhomlynskyi. [Selected Works: 5 v. / V.O. Sukhomlynskyi] – K.: Radianska shkola, 1977. – T. 5. – 639 p.
5. Sukhomlynskyi V.A. Serdtse otdaiu detiam. Rozhdenye hrazhdanina. Pysmo k synu. [I give my heart to the children]. Birth of a citizen. Letter to the son. – K.: Rad. Shk., 1985. – 557 p.

Светлана Тесленко. Национально-патриотическое воспитание детей старшего дошкольного возраста в контексте педагогики Василия Сухомлинского

В статье описаны взгляды выдающегося ученого, педагога Василия Сухомлинского на патриотизм, средства воспитания национально-патриотических чувств у детей. Изучение педагогического наследия Василия Сухомлинского свидетельствует о том, что ученый понимал патриотизм как «сплав чувств и мыслей, а понятие Родины достигается не только и не столько умом, сколько сердцем»; патриотическое воспитание, по его мнению, это сфера духовной жизни, которая проникает во все, что познается, делается, к чему стремится, что любит и ненавидит человек.

Анализ работ Василия Сухомлинского позволил выделить следующие направления взгляда ученого на проблему национально-патриотического воспитания детей: понимание им феноменов «патриотизм», «Родина», «патриотическое воспитание», родное слово, родительская и народная педагогика как ведущие средства. Среди эффективных методов национально-патриотического воспитания детей дошкольного возраста Василий Александрович прежде всего выделял беседу, этические наставления, экскурсии в природу, наблюдения, сочинение сказок, рассказы воспитателя о истории и героизм народа.

Ключевые слова: педагогика Василия Сухомлинского, национально-патриотическое воспитание, дети старшего дошкольного возраста, фольклорные и художественные тексты, художественно-речевая деятельность.

Svetlana Teslenko. National-Patriotic education of preschool children in the context of pedagogy of Vasily Sukhomlynsky

The article highlights the views of the outstanding scientist and teacher Vasyl Sukhomlynsky on patriotism, and means of raising national-patriotic feelings in children. The study of the pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlynsky testifies that the scientist understood patriotism as "a mixture of feelings and thoughts, and the concept of the motherland is comprehended not only and not so much by reason as by the heart"; patriotic upbringing, in his opinion, is the sphere of spiritual life, which penetrates into everything that knows, does, what it seeks, that is loved and hated by the person. To the great conviction of a scientist, the task of patriotic education is to open in front of every pupil all the sources that feed the mighty feeling of love for the Motherland: this is the nature of the native land, mother and father, the native village, the city, the company where the parents work, and the glorious past of the Motherland, its heroic history.

The analysis of Vasyl Sukhomlynsky's writings made it possible to single out the following directions of the scientist's view of the problem of national-patriotic upbringing of children: an understanding of the phenomena of "patriotism", "Motherland", "patriotic education", native language, and parental and popular pedagogy as the leading means. Among the effective methods of national-patriotic upbringing of children of preschool age, Vasily Aleksandrovich first of all isolated the conversation, ethical teachings, excursions into nature, observation, compilation of fairy tales, stories of the educator on the history and heroism of the people.

Key words: Vasyl Sukhomlynsky's pedagogy, national-patriotic education, children of the senior preschool age, folklore and artistic texts, artistic-speech activity.